

POZDNĚ RENESANČNÍ DŮM ČP. 98 V BRANDÝSE NAD LABEM

EVA VYLETOVÁ

Renesanční období patřilo k významným etapám v historickém a kulturním rozvoji města. Brandýs byl před zkázkou třicetileté války popisován jako město „znamenité, úpravné, od kamene vystavěné, jehož obyvatelstvo bylo dosti zámožné“.¹⁾ Na rozvoj města a úroveň jeho stavební a umělecké tvorby mělo nepochybně vliv kulturní prostředí i častý pobyt císařského dvora v době panování Rudolfa II. na brandýském zámku. Brandýský zámek byl v majetku královské komory od roku 1547. Na jeho přestavbě se podíleli významní stavitelé té doby, mezi nimi Matteo Borgorelli, Paolo della Stella, Hector de Vaccani a pravděpodobně i Giovanni Maria Filippi.²⁾

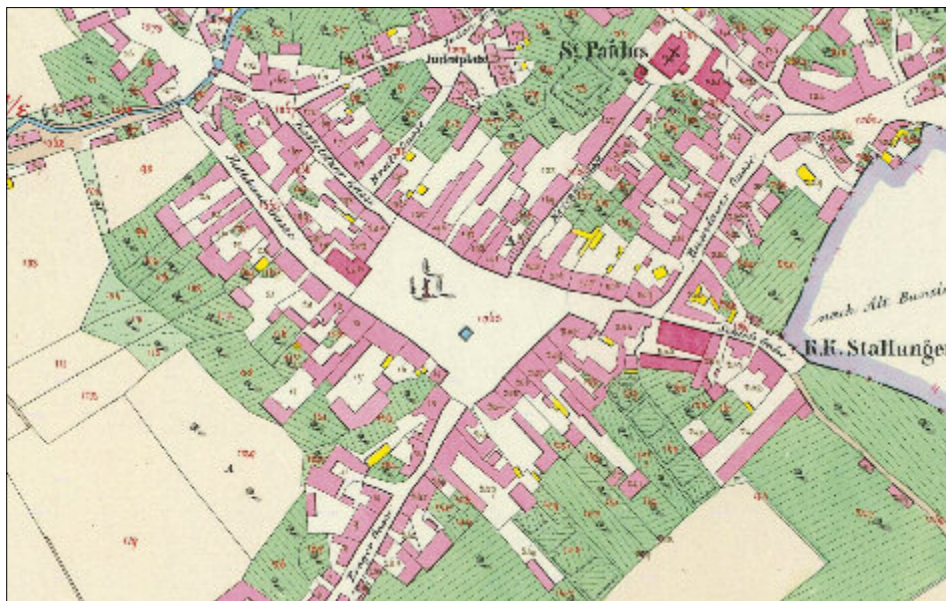
O počátcích zástavby náměstí zatím chybí jednoznačné doklady.³⁾ Zděná zástavba dnešního náměstí byla dosavadními průzkumy doložena až z pozdně gotického období. Pozdně gotický původ byl průzkumem při poslední rekonstrukci potvrzen u budovy radnice.⁴⁾ Renesance začala pronikat do městského prostředí pravděpodobně kolem poloviny 16. století. V letech 1551 a 1556 bylo město postiženo požáry, z nichž zejména požár v roce 1551 poškodil také část domů na severní a západní straně náměstí. Uvádí se, že po tomto požáru byly mnohé domy vystavěny nákladněji a z velké části byly patrové („pod dvojí podlahu“), zejména radnice, dále dům čp. 19 a čp. 22, který údajně přestavěl mistr Mates. Zmiňována je rovněž existence podloubí. Na průčelích domů se pravděpodobně uplatňovala také sgrafitová výzdoba, jak nasvědčuje mimo jiné i zpráva o nález sgrafita na hotelu U koruny. Od roku 1560 se začalo dláždit náměstí, které však podle zpráv ještě v roce 1577

Obr. 2: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – průčelí do náměstí, stav v roce 1971 (foto M. Hauserová, Fotoarchiv NPÚ ÚOPSC).

nebylo dokončené. Mnohé domy byly zřejmě upravovány a využívány pro ubytování hostů. Uvádí se, že domy byly hustě obydleny a to i obyvateli v nájmu. V roce 1581 povýšil císař Rudolf II. Brandýs na královské komorní město.⁵⁾ O konkrétní podobě renesančních měšťanských domů z té doby máme ale zatím velmi málo poznatků. Následující příspěvek by měl tyto mezery částečně doplnit.

Dům čp. 98 je jedním z nevelkého počtu domů s dochovaným renesančním jádrem na náměstí. Při pohledu z náměstí upoutá především mohutným bosovaným portálem v ose průčelí, který poukazuje na pozdně renesanční původ.⁶⁾ Podnětem k provedení hloubkového průzkumu domu byly zahájeny stavební práce v 90. letech 20. století. I když se oproti původnímu záměru omezily pouze na dílčí zásahy, došlo v celém rozsahu stavby k odstranění omítek, ale i dalších součástí stavby včetně části stropních podhledů, podlah a výplní otvorů. Tento nepříznivý stav byl ale současně vhodným okamžikem pro průzkumné práce. Umožňoval dokumentaci náleзовých situací ve stěnách s otisky zaniklých prvků a konstrukcí, které odhalily pozoruhodnou výstavbu pozdně renesančního domu. Terénní průzkumy s fotodokumentací, které byly podkla-

Obr. 1: Brandýs nad Labem (okres Praha-východ) – císařský otisk mapy stabilního katastru, 1843 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru). Dům čp. 98 je zakreslený druhý zleva od jihozápadního nároží náměstí.

Obr. 3: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – průčelí do náměstí, stav 2005 (všechny snímky E. Vyletová, není-li uvedeno jinak).

dem pro zpracování předkládaného příspěvku, byly provedeny v roce 2005 a 2013.⁷⁾ K dispozici bohužel nebylo přesné geodetické zaměření půdorysů, což může v interpretaci stavebního vývoje znamenat některé nejasnosti a nelze tak vyloučit určité korekce nebo upřesnění předkládaných závěrů v budoucnosti.⁸⁾

POPIS OBJEKTU

Situace

Dům je situován na jihozápadní straně náměstí na parcele o šířce 18 m.⁹⁾ Na širokých parcelách jsou situovány i ostatní domy této strany náměstí. Sousední dům čp. 97, rovněž renesančního původu, zaujímá parcelu dokonce o šířce kolem 25 m. Na mapě stabilního katastru z roku 1843 je dům čp. 98 vyobrazen na shodném půdoryse s dnešním. Zastavěná

Obr. 4: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Detail pozdně renesančního bovaného portálu, stav 2005.

část parcely s hospodářskými objekty byla oproti ostatním parcelám této strany náměstí zhruba o třetinu hlubší a zaujímala i část, která u sousedních domů náležela zahradám. Parcela byla hospodářskými objekty rozdělena na dvě části. Zhruba uprostřed byl napříč situován objekt na členitém půdoryse ve tvaru L a v zadní části ji uzavíral příčně položený objekt stodoly.

Dispozice

Dispozici tvoří hloubkově orientovaný trojtrakt se středním průjezdem. Dva boční trakty mají zhruba shodnou šířku kolem 6 m, východní trakt se směrem dovnitř půdorysu mírně zužuje. Hloubka domu dosahuje 19–20 m a lehce tak převyšuje šířkový rozměr. Boční trakty jsou členěné na 3 místnosti, východní trakt obsahuje navíc schodiště do patra a sklepů.

SKLEPY

Symetrické dispozici v přízemí odpovídá i umístění sklepů. Každému z bočních traktů odpovídá protáhlý valeně klep.

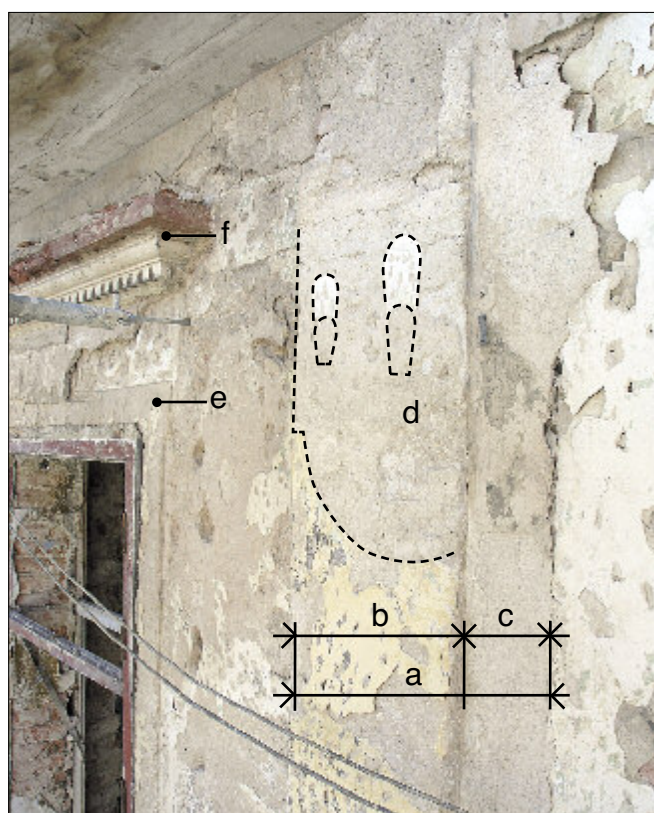

Obr. 5: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – průčelí do náměstí. Detail okení šambrány s římsou z poslední historizující úpravy z roku 1878, stav 2005.

Obr. 7: Brandýs nad Labem, dům čp. 98: a – průčelí do dvora, pod levou okenní osou v přízemí zachována část renesančního ostění okna vedoucí na schodiště do sklepa; b – detail renesančního ostění s částí původního vynášecího cihelného záklenku; c – detail špalety ze strany interiéru zaniklého schodiště, stav 2005.

nutý prostor na celou hloubku domu, který oproti přízemí není členěn dalšími stěnami. Pouze v zadní části směrem ke dvoru odděluje příčná stěna schodiště. Sklepy byly z části zahloubeny do skály, která je na několika místech viditelná. Pod výsečí klenby západního sklepa v místě vstupu dosahuje téměř k vrcholnici klenby.

Oba sklepy byly původně přístupné samostatným schodištěm při dvorní obvodové stěně. Z přízemí se na ně vstupovalo renesančními kamennými portály dosud dochovanými v zadní části průjezdu. Z obou schodišť se funkční zachovalo pouze schodiště východního sklepa, i když jeho stávající podoba je mladší. Schodiště má lomený půdorys s podestou v nároží a cihelné segmentové klenby. U západního sklepa bylo schodiště při mladších úpravách od-

Obr. 6: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – průčelí do náměstí. Pozdně barokní vrstva omítky s částí pilastru s otiskem čabrakové hlavice a hladké okenní šambrány s uchy, která byla odhalena v důsledku degradace vrchní omítky, a – původní šířka pilastru, b – dochovaná část, c – odstraněná část, d – otisk v omítce po plastické čabrakové hlavici, e – pozdně barokní šambrána narušená dodatečným vsazením vnějšího okna, f – nadokenní římsa z r. 1878, stav 2005.

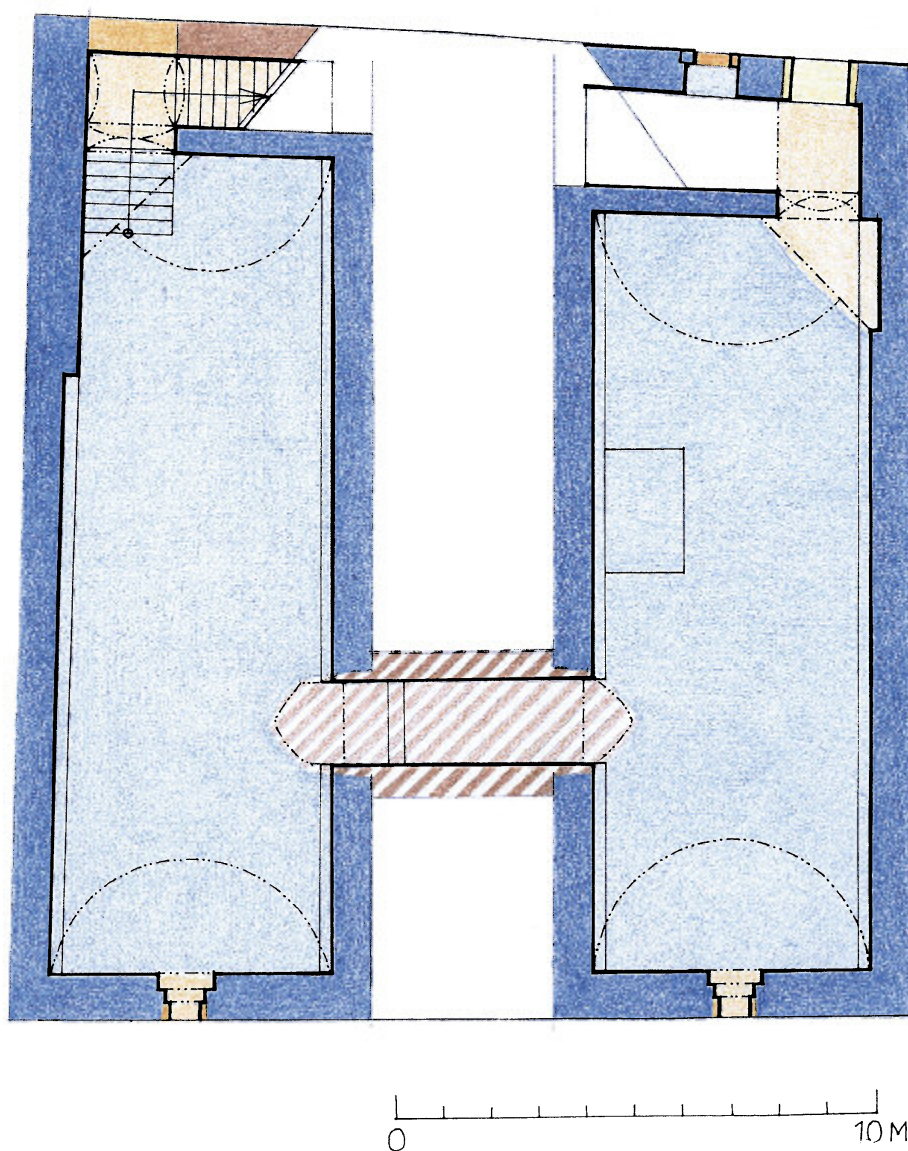

Obr. 8: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – a: sklep pod západním traktem; b: sklep pod východním traktem s pohledem k náměstí, stav 2005.

straněno. Jeho existenci kromě původního vstupního portálu z průjezdu dokládá také špaleta renesančního okna v dvorní stěně, která je částečně zapuštěná pod úroveň terénu a odpovídá tak svou polohou zaniklému výstupnímu ramenu. Na průčelí ji odpovídá částečně dochované renesanční ostění. Špaleta je kolmá vyzdělána z přitesávaných pískovcových kvádrů. Zachovala se v intaktním stavu včetně šikmé plochy parapetu vyzdělé rovněž z přitesávaných pískovcových kvádrů, pouze záklenek byl druhotně upravován.

Sklepy nemají shodnou výškovou úroveň podlahy. Sklep pod východním traktem, který přiléhá k parcelní stěně s domem čp. 97, u níž byl v přízemí prokázán pozdně gotický původ, má podlahu zhruba o 0,7 m výš. Podlaha obou sklepů i průchodu je hliněná. V podlaze západního sklepa při jeho vnitřní podélné stěně je otvor o velikosti zhruba $1,5 \times 2,5$ m zakrytý betonovými deskami. Zda se jednalo o vstup do podzemí tesařského ve skále, či zda měl otvor jinou funkci, bude možné zjistit až po odkrytí a provedení průzkumu.

Oba sklepy jsou sklenuty valenou klenbou. Paty klenby jsou nasazeny ve výšce zhruba 1 až 1,5 m nad podlahou. Stěny pod patou klenby tvoří částečně skála s přízdívkou, která je zešíkmená. Tvar oblouku klenby západního sklepa je téměř půlkruhový. U východního sklepa je oblouk klenby lehce stlačen s ohledem na nižší výšku tohoto prostoru.

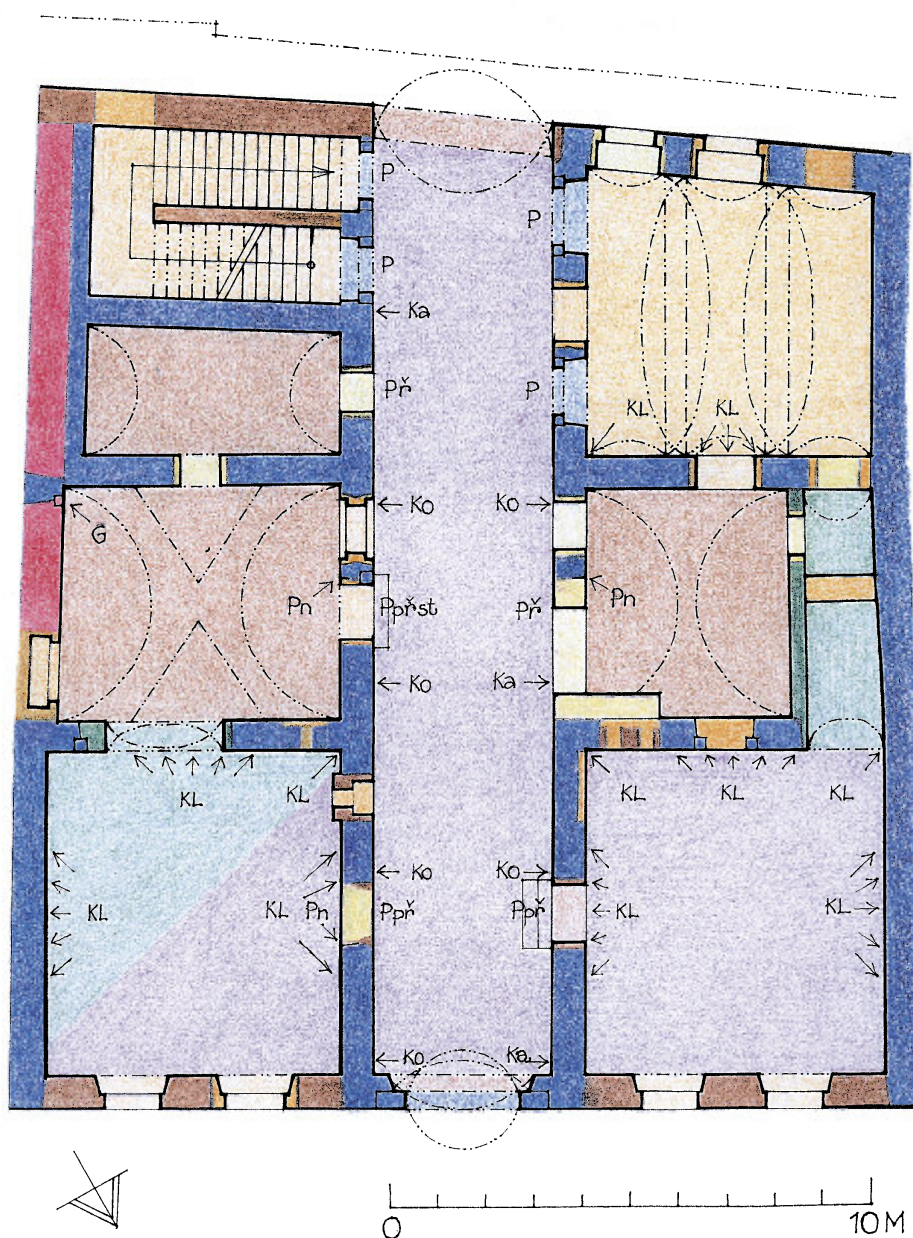

Obr. 9a: Brandýs nad Labem, dům čp. 98, půdorys sklepů s vyznačením stavebního vývoje (vyhodnocení stavebního vývoje a kresba E. Vyletová, 2013, s využitím zaměření MURUS, 2013).

Legenda:

- KL otisk paty klenby
 Ko pískovcový kvádr s odsekanou konzolou
 Ka kapsa po konzole
 P renesanční portál
 Př z portálu zachované pouze torzo římsy
 Ppř z portálu zachovaný překlad a torzo římsy
 Ppřst z portálu zachovaný překlad, torzo římsy a stojka
 Pn nároží renesanční špalety
 G pozdně gotické ostění s okosenou hranou

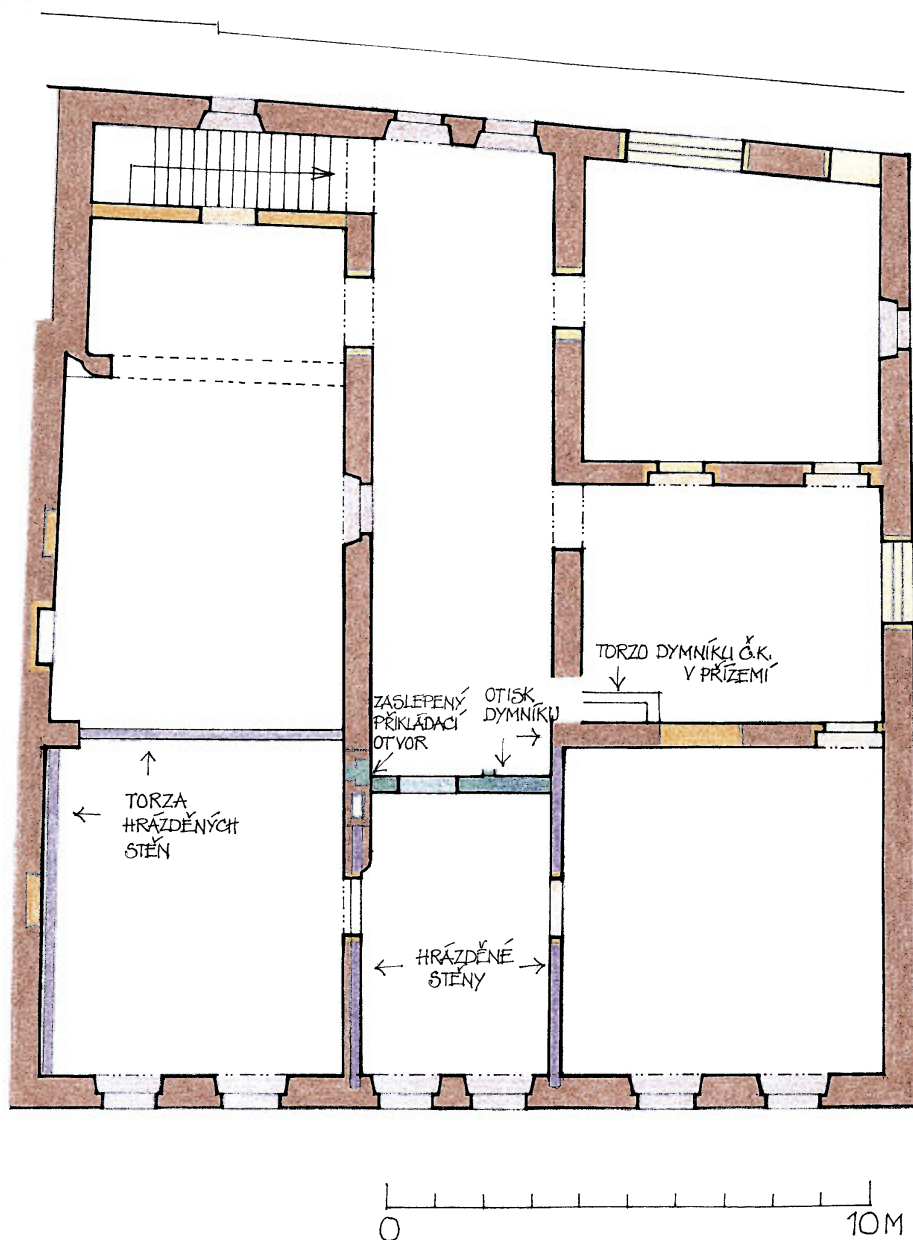
stěny	stropy	
		pozdně gotické
		pozdně renesanční
		kolem roku 1666
		barokní (2. třetina 18. století a kolem roku 1775)
		závěr 18. století a 1. polovina 19. století
		2. polovina 19. století
		20. století
		hypotetické zařazení
		2 stropní konstrukce nad sebou

Klenba obou sklepů je vyzděna z lomových přitesávaných kvádrů kladených poměrně pravidelně do řádek. Zajímavým zjištěním byl nález druhotně použitého kvádříku s fragmentem sgrafita ve zdivu klenby západního sklepa. Skutečnost, že klenba byla vyzděna s použitím zdiva ze starší stavby, by nebyla ani tak neobvyklá jako to, že se jedná o zdivo ze stavby s relativně krátkým časovým odstupem od pozdně renesanční novostavby stávajícího domu. Shodné úlomky kvádrů se sgrafitem na povrchu se nacházejí i na několika místech ve zdivu stěn v přízemí. V klenbě obou sklepů je v zadní části zrcadlově symetricky při parcelních stěnách s oběma sousedními domy umístěna výseč, která odpovídala nástupnímu ramenu schodišť. U východního sklepa je zdivo výseče vyzděno z pískovcových lomových kvádrů, a jeví se tak současné se zdivem klenby. U západního sklepa, kde bylo schodiště odstraněno, byla výseč druhotně přezděna z cihel.

V čelní stěně obou sklepů směrem do náměstí jsou umístěny špalety otvorů, probíhající na celou výšku prostoru. Boky špalety jsou původní součástí zdiva. Jsou kolmé vyzděné z pískovcových přitesávaných kvádrů. Cihelný segmentový záklenek je zřejmě mladší. Otvory s průběžnou špaletou až k podlaze zřejmě nesloužily pouze jako větrací a přisvětlovací otvory, ale rovněž jako shozy.

Obr. 9b: Brandýs nad Labem, dům čp. 98, půdorys přízemí s vyznačením stavebního vývoje (vyhodnocení stavebního vývoje a kresba E. Vyletová, 2013, s využitím zaměření MURUS, 2013).

Obr. 9c: Brandýs nad Labem, dům čp. 98, půdorys patra s vyznačením stavebního vývoje (vyhodnocení stavebního vývoje a kresba E. Vyletová, 2013, s využitím zaměření MURUS, 2013).

Sklepy jsou v přední třetině půdorysu propojeny průchodem. Průchod mezi sklepy je sklenutý valenou klenbou, částečně zřejmě s užitím cihel. Klenba obou sklepů je prolomena výsečemi nad průchodem spojujícím oba sklepy. Výseče nemají shodný tvar a nejsou zcela pravidelné. Výseč u východního sklepa má přibližně pětiboký tvar, u západního sklepa zhruba trojúhelný. Situace návaznosti zdiva kleneb není zcela jednoznačná. S ohledem na pozdější stavební vývoj lze však předpokládat, že k propojení obou sklepů průchodem došlo až dodatečně.

PŘÍZEMÍ

Pro poznání stavebního vývoje a původní podoby renesančního domu jsou zásadní nálezy ve stěnách, které do značné míry vypovídají o architektonické podobě interiérů, podobě zaniklých klenb a jejich vybavení kamenickými prvky.

Průjezd

Zdivo podélných stěn průjezdu tvoří nepravidelné pískovcové převážně lomové kvádry různé velikosti od velkých kvádrů po poměrně drobné lomové kvádříky. V obou stěnách se v pískovcovém zdivu ojediněle vyskytovaly drobné kvádříky, na jejichž povrchu byly zachovány fragmenty sgrafitové omítky. Ve stěně oddávající východní trakt byly viditelné v okolí dvojice portálů na schodiště, v protější stěně nad překladem zaniklého vstupu střední místnosti. Byly zřejmě druhotně použity jako stavební materiál stejně jako v předchozím případě klenby sklepa.

Obě podélné stěny průjezdu poznamenané mladšími etapami stavebního vývoje nesou zřetelné stopy zaniklých renesančních prvků a konstrukcí, umožňující rekonstrukci původní renesanční podoby průjezdu. V horní části obou stěn pod trámovým záklonovým stropem se zachovala torza pískovcových konzol s pozůstatky cihelných výběhů klenby. U většiny z nich jsou viditelné cihly s odsekaným lícem s obloukovými náběhy po stranách, které náležely výsečím. Pískovcové konzoly byly protilehlé umístěné v osové vzdálenosti zhruba 3,6–4 m a ve výšce 3–3,4 m nad stávající podlahou, která směrem ke dvoru stoupá. Kvádry konzol mají rozměry zhruba 40–45 × 40 cm, pouze dvojice konzol při vjezdu z náměstí byla širší. Na východní stěně se zachovaly celkem 4 kvádry s od-

sekanými konzolami a po jedné kapsa ve zdivu, pouze poslední konzola u dvorní stěny zanikla zcela. Na západní stěně se zachovaly 4 kvádry s otisky po konzolách nebo jejich stopy, v zadní části stěny pak chyběly dvě konzoly. Z nálezů je zřejmé, že průjezd byl původně sklenut valenou klenbou s pěti páry trojúhelných pravděpodobně styčných výsečí.

Kromě klenby je možné podle nálezů částí ostění ve stěnách rekonstruovat také umístění všech původních portálů. Z nálezů vyplývá, že portály měly jednotnou podobu. Byly obdélné s nadsvětlíkem ukončené profilovanou římsou. Ostění s mělkým odsazením v ploše bylo lemováno profilovanou lištou, pravděpodobně s čtvrtoblounem. U všech portálů však došlo k odsekání plasticky předstupujících částí, tedy právě lišty a zejména pak celé profilace nadpražní římsy. Portály byly původně podle dochovaných fragmentů barevnosti ve spodní vrstvě zřejmě červeně polychromovány.

Z původních devíti portálů se funkční zachovaly pouze dva. Budeme-li sledovat obě stěny směrem od náměstí, pak z obou protilehlých renesančních portálů do předních místností se zachovaly pouze překlady nadsvětlíku a otisk po profilované římsy nad nimi. Svislé části ostění byly odstraněny při mladší úpravě obou vstupů, kdy byly špalety přezděny z cihel a kdy pod překlad nadsvětlíku byl vložen plochý cihelný záklenek. Z renesančního portálu do střední místnosti západního traktu se kromě nadpraží nadsvětlíku a otisku renesanční římsy nad ním zachovala ještě pravá stojka. V ní je patrná část původního překladu oddělujícího nadsvětlík od vstupu. Při mladší úpravě byl vstup posunut mírně mimo osu a pod překlad nadsvětlíku byl vložen cihelný záklenek. Vpravo od vstupu byl druhotně prolomen okenní otvor přisvětlující střední místnost z průjezdu dvoukřídlým osmitabulkovým oknem. Nejvíce narušena při mladších úpravách byla střední část protější stěny oddělující východní trakt. Zejména poslední úprava se zřízením trojdílného okna a obdélného vstupu nerespektující proporce a umístění starších otvorů byla poměrně brutální. Ačkoliv značná část stěny byla přezděna, v její horní části se zachoval pískovcový překlad s otiskem renesanční římsy, který rovněž dokládá existenci a polohu původního renesančního portálu. Z původního renesančního portálu do zadní komory východního traktu se také zachoval pouze otisk pískovcové římsy. Portál v protější stěně se naopak zachoval téměř celý. Odstraněna byla pouze pravá část ostění nadsvětlíku a vodorovné prvky byly narušeny prořazením komínového tělesa. V zadní části východní stěny jsou situovány jediné dva dosud funkční portály na schodiště do patra a do sklepa, v protější stěně zaslepený portál do sklepa. Portály do sklepa mají oproti ostatním portálům překlad umístěný v nižší poloze.

Průjezd má zachován trámový strop s překládaným záklopem, který byl podle dendrochronologického průzkumu zhotoven ze dřeva káceného na přelomu let 1665/66.¹⁰⁾

Ze strany náměstí se do průjezdu zachoval pozdně renesanční pískovcový bosovaný portál s půlkruhovým obloukem. Do dvora se průjezd otvírá v celé šíři vjezdem s cihelným stlačeným pasem.

Východní trakt

Rozlehlá téměř čtvercová přední místnost východního traktu s okny obrácenými do náměstí byla původně rovněž klenutá. Otisky zaniklé klenby bylo možné sledovat v horní části tří stěn.

Nezachovaly se pouze ve stěně průčelní, která je podle charakteru zdiva druhotně přezděná. Otisky po zaniklé klenbě pod stávající stropní konstrukcí tvořilo cihelné zdivo v šíři zhruba 2,5 m uprostřed stěny, částečně s náznaky obloukových výběhů výsečí po stranách. Otisk cihelného výběhu zachovaný v jednom z nároží nasvědčuje existenci koutových vý-

Obr. 10: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – přízemí, a: průjezd s pohledem směrem ke dvoru. 1 – kvádry s otisky odsekaných konzol nebo kapsy po nich ve zdivu; 2 – odsekané cihelné náběhy klenby; 3 – části portálů; b: detail konzoly s otiskem odsekané profilace, stav 2013.

sečí. Zaniklou klenbu lze tak na základě otisků rekonstruovat jako klenbu klášterní nebo neckovou s koutovými výsečemi.

Pozdější stavební vývoj dokládají dodnes dochované dvě stropní konstrukce nad sebou, nepočítáme-li ještě třetí vývojově nejmladší konstrukci stropního podhledu v současné době již odstraněnou. Horní konstrukci stropu tvoří trámový

strop s překládaným záklopem. Trámy stropu jsou rovnoběžné s průčelím. Dendrochronologickým průzkumem se nepodařilo datování přesně určit, z výsledků však vyplývá, že dřevo bylo káceno po roce 1644 a nejspíše je lze dát do časové souvislosti s ostatními datovanými stropními konstrukcemi v přízemí. Vývojově mladší spodní strop-

Obr. 11: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – přízemí, průjezd: a – dvojice portálů na schodiště do patra a do sklepa s odsekanými římsami; b – detail profilace římsy, stav 2013.

ní konstrukci tvoří trámy, do nichž jsou z boku zapuštěny půlpovaly s lepenicí. Podhled stropu je omítnut a opatřen rustikální malbou s červenými terčí na modrém podkladě.

Ve zdívu stěny směrem k průjezdu bylo rovněž zaznamenáno druhotné použití lomového kvádříku s fragmentem sgrafita. V ose stěny byla viditelná také část špalety původního vstupu z průjezdu, z níž se zachoval cihelný záklenek a pravé nároží z pískovcových kvádrů. Vstup byl druhotně snížen vložением nepravého cihelného záklenku a následně zaslepen. Stavební zásahy související se změnami vytápění byly viditelné při nároží s průjezdem a stěnou oddělující střední místnost. Do stěny oddělující průjezd byl druhotně vezděn komín s příkladacím otvorem ze strany průjezdu, z něhož se zachoval pískovcový parapet. Je dokladem nepřímého vytápění přední místnosti z průjezdu pravděpodobně z barokní přestavby. Druhý doklad nepřímého vytápění přední místnosti, tentokrát z navazující místnosti uprostřed traktu, se zachoval v příčné stěně. Ze strany střední místnosti se zachoval fragment hladkého pískovcového ostění při nároží, zbývající část nahradila mladší cihelná plenta. Jeho původ je vzhledem k torzálnosti nálezu a mladším úpravám obtížné určit. Původní součástí stěny oddělující střední místnost byl ale s největší pravděpodobností okenní otvor v pískovcovém ostění v blízkosti nároží s parcelní stěnou. Otvor byl narušen a zaslepen v souvislosti se zřízením stávajícího zhruba 2,5 m širokého průchodu se stlačeným cihelným záklenkem. Ačkoliv profilace ostění byla odsekána, lze si povšimnout nepatrných fragmentů lišty s pozůstatky červené barevnosti obdobně jako u portálů v průjezdu. V zazdivce otvoru byly druhotně použity kamenické články.

Průčelní stěna, která má oproti ostatním stěnám smíšené zdivo z kamene a cihel, je zřejmě až barokního původu. Je osvětlena dvěma obdélnými okny ve špaletách se segmentovými cihelnými záklenky druhotně upravenými na přímé. Levá okenní osa však byla původně širší, jak nasvědčují svislé spáry původně širší špalety sahající až k podlaze a nejspíše náležela výkladci případně vstupu.

V následujícím prostoru uprostřed traktu je nejdůležitějším nálezem pískovcové ostění s okosenou hranou v parcelní stěně s domem čp. 97. Parcelní stěna v této části má mírně šikmý průběh a místnost se tak směrem dozadu mírně zužuje. Ostění náleželo původně zřejmě malému okennímu otvoru o výšce 48 cm s parapetem 1,75 m nad podlahou. Ostění má okosenou hranu ukončenou ve spodní části pravouhlým zalomením. Z hlediska stavebního vývoje domu má nález ostění zásadní význam. Skutečnost, že

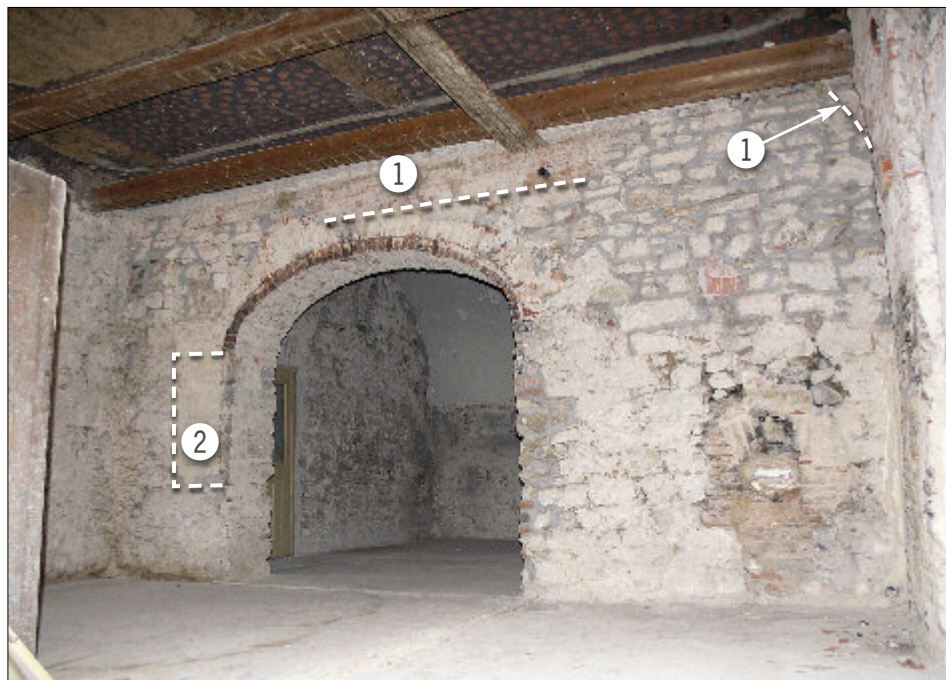

Obr. 12: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Úlomky kvádrů se sgrafitem druhotně užitá ve zdivu přízemí, stav 2005.

byl zaslepen příčnou stěnou východního traktu, dokládá starší původ parcelní stěny oproti osově symetrické dispozici domu. Okosení s pravoúhlým zalomením umožňuje pouze přibližné časové zařazení zhruba od 15. století až do 1. třetiny 16. století. Další skutečností, která z něho vyplývá, je odlišná situace zástavby předcházející dnešnímu domu. Podle umístění ostění v lici stěny a orientace otvoru směrem do interiéru domu čp. 98 lze předpokládat, že se jednalo o průčelí obvodové stěny sousedního domu čp. 97, a tudíž, že okno směřovalo původně do exteriéru.

Místnost je sklenuta valenou cihelnou klenbou s dvěma protilehlými trojúhelnými výsečemi. Pozůstatky cihelných výběhů klenby, která by předcházela stávající, nejsou v této místnosti tak průkazné jako v přední místnosti. Horní část stěn, viditelná v menším rozsahu pouze v čele oblouků klenby i výsečí, byla většinou zřejmě přezděna, jak nasvědčuje převážně odlišná struktura zdiva. Pouze v příčné dělicí stěně se zadní komorou bylo pod vrcholem výseče zachováno cihelné zdivo, které by mohlo být pozůstatkem paty původní klenby. Výška paty klenby nad podlahou by zhruba odpovídala i ostatním zaniklým klenbám. Oproti nim je pata stávající klenby nasazena přibližně o metr niž. Výrazně nižší nasazení klenby oproti otiskům zaniklých kleneb je dalším ze znaků, které poukazují na mladší původ všech stávajících kleneb. Široký průchod se stlačeným záklenkem mezi oběma místnostmi, který částečně narušil zdivo stávající klenby, tak patří ještě mladší pravděpodobně klasicistní fázi.

Z původního vstupu z průjezdu se zachovalo pouze levé nároží původní špalety vyzděné z pískovcových kvádrů se zabíhající omítkou ve spáře pod mladší cihelnou při-

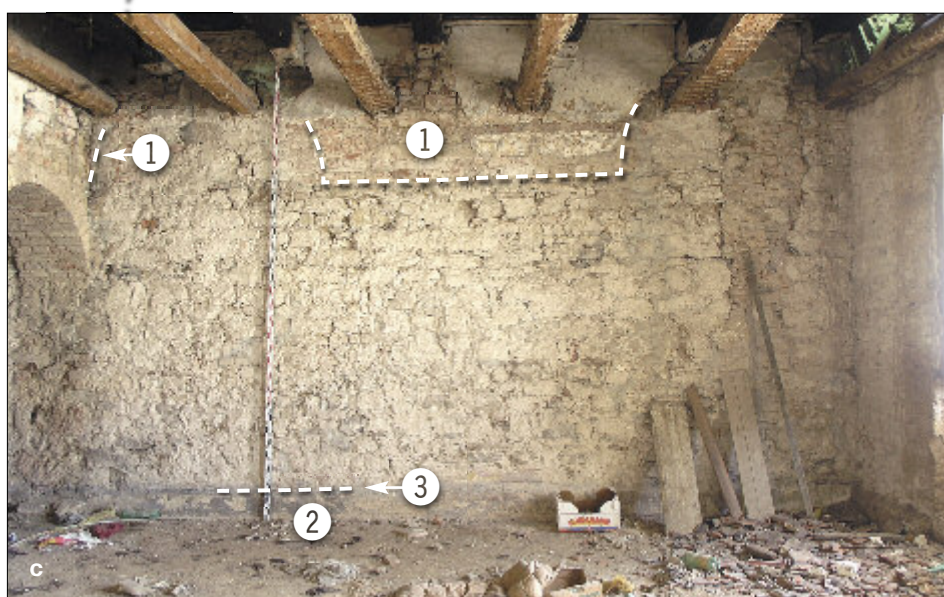
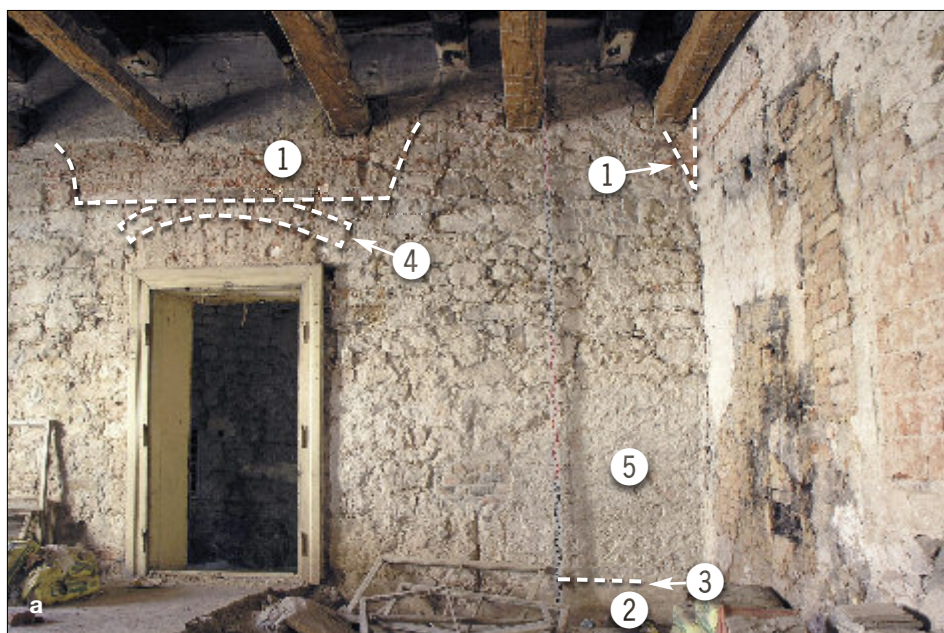
Obr. 13: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – přízemí, východní trakt, přední místnost s pohledem do středu dispozice, 1 – odsekaná pata klenby; 2 – zazděný okenní otvor s poškozeným renesančním ostěním, stav 2005.

zdivkou. Vlevo od vstupu byl druhotně prolomen okenní otvor s cihelným segmentovým záklenkem a dochovaným dvoukřídlým osmitabulkovým oknem.

V zadní třetině hloubky domu, tj. v rozsahu zadní komory a obou schodišť, je parcelní stěna rozšířena o přízdívku, která souvisí se zaslepením pozdně gotického okenního otvoru. Zadní komora o šířce pouhých 2,6 m je sklenuta valenou klenbou bez výsečí. Stopy případného staršího zaklenutí nebyly patrné. Za zadní komorou je situováno nástupní rameno schodiště do patra a při dvorním průčelí schodiště do sklepa, obě přístupná z průjezdu dosud funkčními renesančními portály.

Západní trakt

V přední části západního traktu zrcadlově symetricky s východním traktem je situována rozlehlá obdélná místnost blížící se čtverci, která byla podle otisků ve stěnách původně

rovněž sklenuta klášterní či necovou klenbou s koutovými výsečemi. Stávající trámový strop byl podle dendrochronologického průzkumu zhotoven ze dřeva káceného v rozmezí let 1658–68. Má jednoduchý záklop krytý lištami. Otisky po zaniklé klenbě se zachovaly ve třech stěnách vyjma průčelní, která byla druhotně přezděna. V této místnosti byly otisky po odsekané klenbě nejlépe čitelné a byly zachovány nejen uprostřed stěn, ale i v rozích. Otisk uprostřed delších stěn měl šířku 2,6 m, u příčné stěny 2,4 m. Paty cihelných náběhů klenby byly umístěny ve výšce 2,7 m nad stávající podlahou a zhruba 3 m nad úrovní původní renesanční podlahy. Ve stejné výšce byly nasazeny i výběhy v rozích odpovídající koutovým výsečím. Úroveň původní podlahy lze přibližně odvodit z nálezové situace u paty těchto tří stěn, kde je viditelná hladká zřejmě kletovaná omítka zabíhající minimálně 30 cm pod úroveň stávající podlahy. 30 cm pod její úroveň na ni navazovala cihelná dlažba, částečně zachovaná při parcelní stěně. Omítka s dlažbou předcházely pozdně barokní přestavbě a náleží tak zřejmě renesanční nebo raně barokní etapě. Nálezová situace nebyla podrobněji zkoumána.¹¹⁾ Po původním vstupu z průjezdu se v ose stěny zachoval cihelný záklenek špalety, který byl druhotně podklenut cihelným záklenkem sníženého vstupu. Další stopy stavebních úprav v nároží a zejména v příčné stěně oddávající střední místnost souvisejí s nepřímým vytápěním a provozem černé kuchyně v sousední místnosti. Část příčné stěny za nárožím s patrnými stopami otop-

Obr. 14: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – přízemí, západní trakt, přední místnost, pohled na stěny s vyznačením nálezo- vých situací: a – stěna k průjezdu; b – stěna k černé kuchyni; c – parcelní stěna; 1 – odsekané výběhy klenby; 2 – kletovaná omítka pod úrovní stávající podlahy; 3 – úroveň stávající podlahy; 4 – záklenek renesanční špalety; 5 – cihelná plenta; 6 – pískovcové ostění okenního otvoru; 7 – přezděná část stěny s pozůstatky otvorů vytápění, stav 2013.

ných otvorů byla v pískovcovém zdivu druhotně přezděna z cihel a náleží až barokní fázi. S otopným zařízením souvisí nejspíš i cihelná plenta ve stěně oddělující průjezd v návaznosti na nároží. Zhruba uprostřed stěny, oddělující bývalou černou kuchyni, je viditelný zaslepený okenní otvor. Spodní polovina otvoru je rámována pískovcovým ostěním bez patrné profilace, horní polovina ostění je vyzděna z cihel.

Mladší původ průčelní stěny dokládá nejen odlišný charakter zdiva, které je smíšené z cihel a kamene, ale zejména výšková úroveň jejího založení. Předzáklad stěny vystupuje nad úroveň hladké omítky zachované ve spodní části zbývajících tří stěn a odpovídá tak až zvýšené úrovni stávající podlahy. Stěna je členěna dvěma okenními otvory ve špaletách se segmentovými cihelnými záklenky dodatečně upravenými na přímé. Ve zdivu parapetů oken bylo druhotně použito pískovcové ostění.

Místnost uprostřed traktu, v níž se zachovala barokní černá kuchyně, byla zmenšena o chodbu při vnější parcelní stěně. Černá kuchyně je sklenutá valenou cihelnou klenbou. Dokladem její funkce je kromě výše uvedených příkladacích otvorů ve stěně i částečně viditelný náběh dymníku v klenbě, druhotně zakrytý vestavbou novodobého komínu. Zdivo klenby v okolí dymníku má silně zčernalý povrch. Ve stěně obrácené k průjezdu, která je téměř v celém rozsahu novodobě přezděná, je dosud patrná pravá část špalety původního vstupu se zabíhající omítkou do spáry.

Úzká chodba probíhající podél parcelní zdi, je sklenuta cihelnou půlelptickou klenbou. Vstup do chodby z přední místnosti je prolomen v celé šířce chodby, cihelný pas v místě odstraněné příčné zdi však není s klenbou chodby provázaný. Propojení chodby se zadní místností podle nálezkové situace existovalo zřejmě ještě před zaklenutím chodby. Další dílčí úpravy chodby nemají z hlediska vývoje objektu podstatný význam.

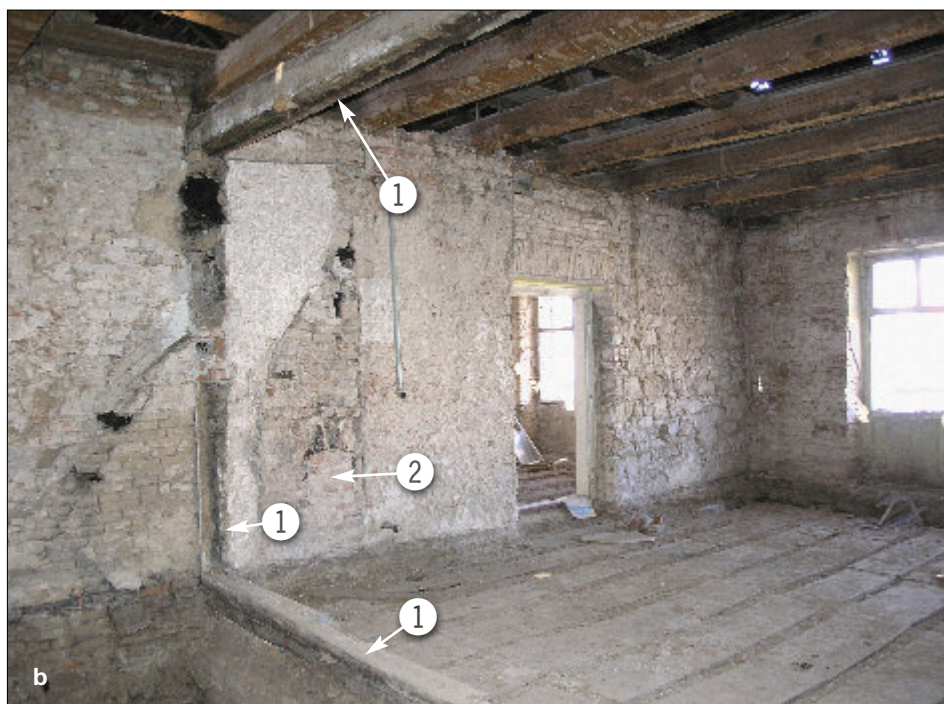
Zadní třetinu západního traktu zaujímá prostor, který má vzhledem k šikmému průběhu dvorní stěny lehce lichoběžný půdorys a obsahoval v zadní části původně schodiště do sklepa. Otisky po předpokládané stěně oddělující schodiště se nezachovaly. Na straně k průjezdu byl v tomto místě druhotně prolomen okenní otvor, takže stopy po její existenci nejsou zjištělné. V protější parcelní stěně nebyly rovněž patrné. Ve stěně oddělující průjezd se však zachovaly špalety obou původních renesančních vstupů z průjezdu jak do místnosti, tak i na schodiště do sklepa. Místnost zaujímající nyní i prostor zaniklého schodiště je sklenutá cihelnými segmentovými klenbami do stlačených pasů. I v této místnosti byly v příčné dělicí stěně viditelné otisky starší klenby. V ose stěny byl zachován otisk paty klenby o šířce cca 1,2 m s dobře viditelným obloukovým náběhem výseče. V nároží se stěnou oddělující průjezd byl ve stejné výšce rovněž patrný otisk cihelného výběhu odpovídající koutovým výsečím. V ostatních stěnách nebyly otisky původní klenby zaznamenány, zřejmě z důvodu pozdějších stavebních zásahů. V této souvislosti je třeba zmínit ještě dochované stropní trámy v úrovni nad stávající klenbou s hladkou omítkou stěn, která pokrývá stěny až do úrovně horní hrany těchto trámů. Z toho lze odvodit, že mezi zánikem původní klenby a zřízením stávající existovala ještě jedna stavební etapa s trámovým stropem.

Obr. 15: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – přízemí, střední místnost. Část pozdně gotického ostění s okosenou hranou zachovaná v parcelní stěně s čp. 97, stav 2013.

PATRO

Dispozice patra v zásadě odpovídá přízemí. Tvoří ji hloubkově orientovaný trojtrakt se střední chodbou nad průjezdem a dvěma bočními trakty. V době provádění průzkumu bylo zachováno pouze dispoziční členění západního traktu. Příčné stěny východního traktu byly odstraněny, stejně jako stropní podhledy, podlahy a výplně otvorů. Z obnovy domu po třicetileté válce se dochovaly části hrázděných konstrukcí v přední části patra. Podle dendrochronologického průzkumu bylo dřevo pro jejich zhotovení káceno na přelomu let 1665/66. Ostatní zděné nosné konstrukce patra jsou zřejmě až pozdně barokního původu. Tomu odpovídá i datace stropních trámů nad patrem, které byly podle dendrochronologického průzkumu zhotoveny ze dřeva káceného na přelomu let 1772/73 a 1773/74. Hrázděné stěny se zachovaly v přední části obou podélných stěn oddělujících chodbu od bočních traktů. Jejich konstrukce je tvořena prahovým, středním a horním podélným trámem se šikmým zavětrováním. Původní dřevohlinitá výplň se podle sondy do vnější plenty pravděpodobně zachovala ve stěně oddělující západní trakt. Z hrázděné stěny oddělující východní trakt se zachovalo pouze torzo. Původní výplň nahradila druhotná vyzdívka ze smíšeného cihlokamenného zdiva, která z východní strany hrázděnou konstrukci obezdila. Část stěny pak byla zcela přezděna v souvislosti s vestavbou a úpravami otopných zařízení. Hrázděná byla také příčná stěna oddělující původně přední a střední místnost východního traktu. Z ní se zachoval prahový trám s otisky pláťovaných spojů po šikmém zavětrování a horní trám, na je-

Obr. 16: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – patro, stěna v přední části půdorysu s pozůstatkem hrázděné konstrukce: a – pohled z chodby; b – pohled z místnosti východního traktu, 1 – torzo hrázděné konstrukce, 2 – příkladací otvor zaslepený ze strany chodby vestavbou přčky s otopnou komorou, stav 2005.

hož spodní ploše je zachován žlábek po výplni. Prahový trám s otisky po plátovaných spojích šikmého zavětrování se zachoval také při obvodové parcelní stěně. Shodně s přízemím procházela nárožím přední místnosti a chodby komínová tělesa s otopnými otvory. Můžeme tak sledovat stavební vývoj související se změnami umístění otopných zařízení zhruba od poslední čtvrtiny 18. století do poloviny 19. století. Hrázděná přčka mezi přední místností a chodbou byla druhotně narušena komínovým tělesem vedoucím z přízemí. K němu byl v patře přizděn příkladací otvor s nepřímým vytápěním přední místnosti z chodby. V další fázi bylo nepřímé

vytápění přední místnosti z chodby zrušeno. V přední části chodby došlo k vyčlenění samostatné místnosti, jejíž přčka zmíněný příkladací otvor zaslepila. Tato místnost pak měla vlastní otopnou komoru ze strany chodby, z níž se dodnes v obou kolmých stěnách zachovaly otisky dymníku. V podlaze otopné komory a v místě předpokládaného umístění otopného zařízení přední místnosti byly použity masivní záklopové fošny o tloušťce 9–10 cm. Podle dendrochronologického datování byly fošny zhotoveny ze dřeva káceného na přelomu let 1664/65 a pochází tak z některého z trámových stropů z té doby. Do stávající polohy však byly přemístěny druhotně. V zadní části chodby směrem do dvora je situován vstup na pavlač s oknem. Oba otvory jsou podle charakteru špalet současně se zdívem dvorní stěny a náleží tak pozdně barokní stavební etapě.

Dispoziční členění západního traktu patra odpovídá dispozičnímu členění tohoto traktu v přízemí. V místnosti uprostřed traktu, která podle druhotně zaslepených příkladacích otvorů v dělicí stěně s přední místností sloužila zřejmě rovněž jako černá kuchyně s nepřímým vytápěním přední místnosti, se v nároží zachovalo torzo dymníkového komínu bývalé černé kuchyně v přízemí. Podle druhotně proložených vstupů v obou příčných stěnách při nároží s obvodovou parcelní stěnou byla i zde dodatečně vyčleněna z bývalé kuchyně boční chodba spojující přední a zadní místnost.

KROV

Konstrukce krovu je vaznicová se čtyřmi plnými vazbami a dvěma podélnými stolicemi se šikmými sloupky. Plné vazby tvoří šikmé sloupky s dvojicí rozpěr pod úrovní vaznic se zavětrováním pásky v příčném i podélném směru. Hambalky, které jsou pouze v horní části krovu, jsou v každé vazbě. Dendrochronologický průzkum určil dobu kácení dřeva, z něhož byl krov zhotoven, na přelomu let 1876/77.

PRŮČELÍ

Průčelí do náměstí má jednotně řešenou historizující fasádu s prvky novorenesance a klasicismu z roku 1878. Cen-

Obr. 17: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – patro. Otisk dymníku otopné komory v chodbě, stav 2005.

Obr. 18: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – krov z roku 1878, stav 2005.

trálním prvkem celé kompozice je původní pozdně renesanční portál v ose průčelí, který byl začleněn do systému architektonického členění 19. století navázáním omítkové kvádrové rustiky členící fasádu v přízemí. Pískovcový portál s půlkruhovým obloukem má ostění tvořené bosáží s pravidelně se střídajícími kratšími a delšími bosami. Jednotlivé bosa měly povrch pravděpodobně opracovaný stezkami ve tvaru kříže, typické úpravě bosovaných renesančních portálů, která je však jen slabě patrná pod mladší vrstvou štuky překrývající povrch kamene. Bosovaný portál je tak jedinou částí, která se z původní renesanční fasády zachovala. Průčelí je v přízemí pětiosé symetrické podle střední osy, v patře šestiosé. Horizontálně je členěno patrovou a korunní římsou se zubořezem. Vertikální systém členění tvoří v přízemí bosované lizény, v patře pilastry. Okna v přízemí mají lištové šambrány s klenáky ve vrcholu. Náročnější podobu orámování mají okna v patře. Profilované šambrány s uchy ukončené profilovanou římsou se zubořezem dosedají na parapety se zrcadly a průběžnou parapetní římsou. Nedílnou součástí intaktně dochovaného průčelí jsou okenní výplně, či spíše jejich dochované části. Tvoří je špaletová šestitabulková okna členěná poutcem v horní třetině, která mají vnější křídla osazená v lici fasády. Pod jednotnou úpravou 19. století se však skrývá ještě jedna časová vrstva fasády, která byla částečně odhalena v důsledku degradace omítek. Z ní jsou patrné části hladkých šambrán s uchy, zachované pod profilovanými šambránami 19. století a části pilastrů s čabrakovými hlavicemi, které byly při úpravě 1878 částečně odsekány a překryty užšími pilastry. Dochované části architektonického členě-

Obr. 19: Brandýs nad Labem, dům čp. 98 – okenní výplň volně uložená v objektu, pravděpodobně z přestavby kolem roku 1775, stav 2005.

ní tak dovolují vytvořit si přibližnou představu o podobě fasády po pozdně barokní přestavbě. Zachována byla i barevnost, a to celkem ve 3 vrstvách. Pozdně barokní fasáda byla dvoubarevná se světlejší plochou v lomeném bílém odstínu a okrovými články. Další dva po sobě následující nátěry, dokládající změny barevnosti fasády v průběhu prvních dvou třetin 19. století, byly zřejmě monochromní nejprve v odstínu zelené a poté v barvě hnědé.

Průčelí do dvora má z někdejší pavlače zachováno pouze torzo. Její existenci odpovídá i dochovaný přesah střechy nad průčelím a vstup z chodby v patře, jehož špaleta je současná se zdívem stěny. Barokní pavlač byla podle viditelných částí druhotně v 19. a 20. století upravovaná. V přízemí je v ose průčelí situován vjezd s obloukovým mírně stlačeným cihelným záklenkem. Průčelí je hladké členěné pouze okenními a vstupními otvory vesměs bez dochovaných výplní. Z renesanční stavební etapy se v levé části fasády částečně pod úrovní terénu zachovalo torzo pískovcového ostění okenního otvoru osvětlující původně schodiště do sklepa. Zachovala se pravá část ostění s částí překladu s torzálně dochovanou lištou s čtvrtoblounem a hladký pískovcový parapet. Nad překladem jsou viditelné cihly původního záklenku. Okenní otvor byl druhotně zaslepen.

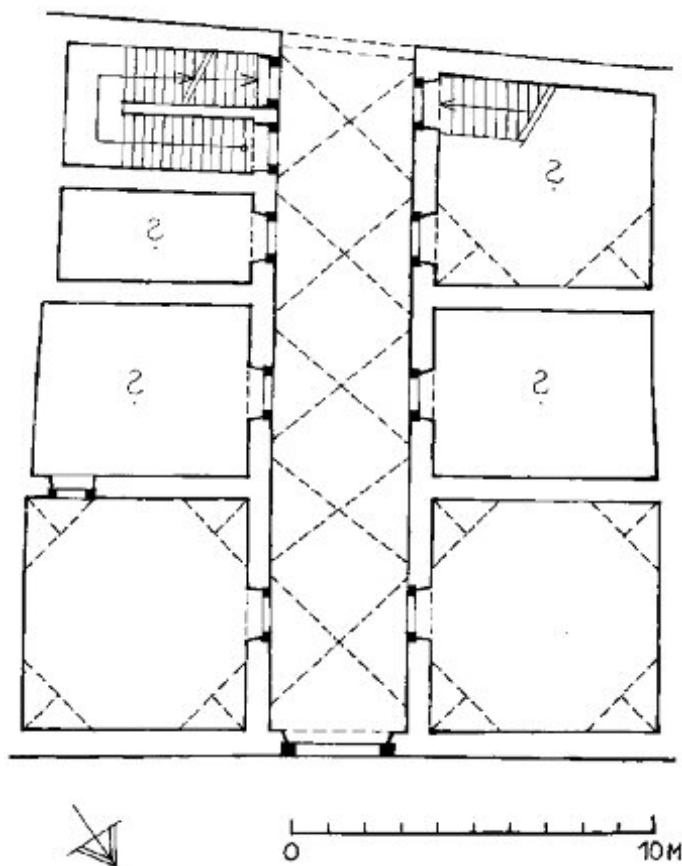
STAVEBNÍ VÝVOJ

Pozdně renesanční dům

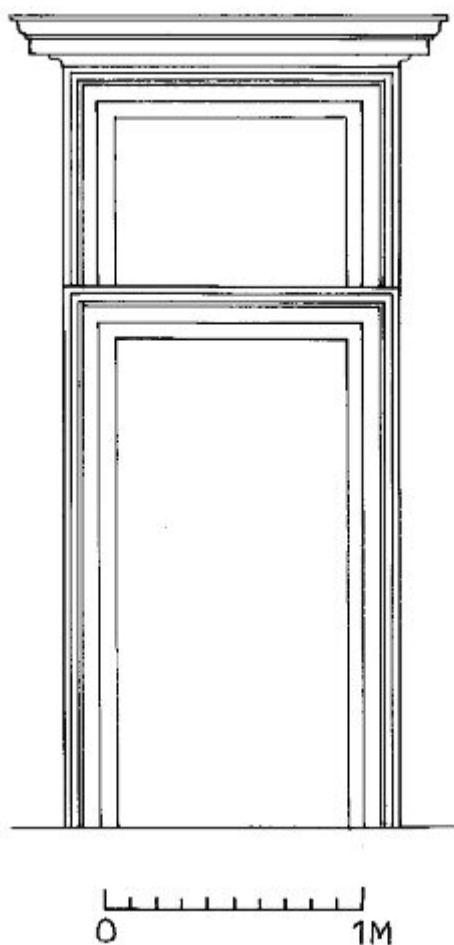
Jádrem dnešního objektu je pozdně renesanční dům zachovaný v rozsahu přízemí a sklepů. Je pro něj charakte-

ristická jednotně založená symetrická dispozice v přízemí, které odpovídá i půdorys sklepů. Určitou nepravidelnost v ní představuje průběh parcelní stěny společné s domem čp. 97. Její starší původ dokládá pozdně gotické ostění malého okenního otvoru, které bylo renesančními stěnami nově založeného domu zaslepeno. Orientace okenního otvoru s pozdně gotickým ostěním směrem do domu čp. 98 zároveň naznačuje odlišnou situaci zástavby na parcele před výstavbou pozdně renesančního domu. Část parcely při této stěně byla zřejmě nezastavěná. Zda úlomky zdíva se sgrafitem druhotně užité na různých místech ve zdivu jak v přízemí, tak v klenbě západního sklepa pocházejí z předchozí stavby na téže parcele, lze jen spekulovat. Otázkou zůstává, do jaké míry s předchozím stavebním vývojem souvisí odlišná výšková úroveň obou sklepů nebo zda byla spíše ovlivněna terénními podmínkami a přizpůsobení se skalnímu podloží. Zatím se nepodařilo prokázat, zda jeden ze sklepů či případně spojovací chodba obsahují konstrukce předcházející pozdně renesančnímu domu. Dům je v písemných pramenech zmiňován zhruba od poloviny 16. století.¹²⁾ Zmiňovaný dům však nelze se stávajícím objektem ztotožnit. Zachovaný dům typem dispozice i dalšími prvky poukazuje na výstavbu až v pokročilém 16. století nebo na počátku 17. století.

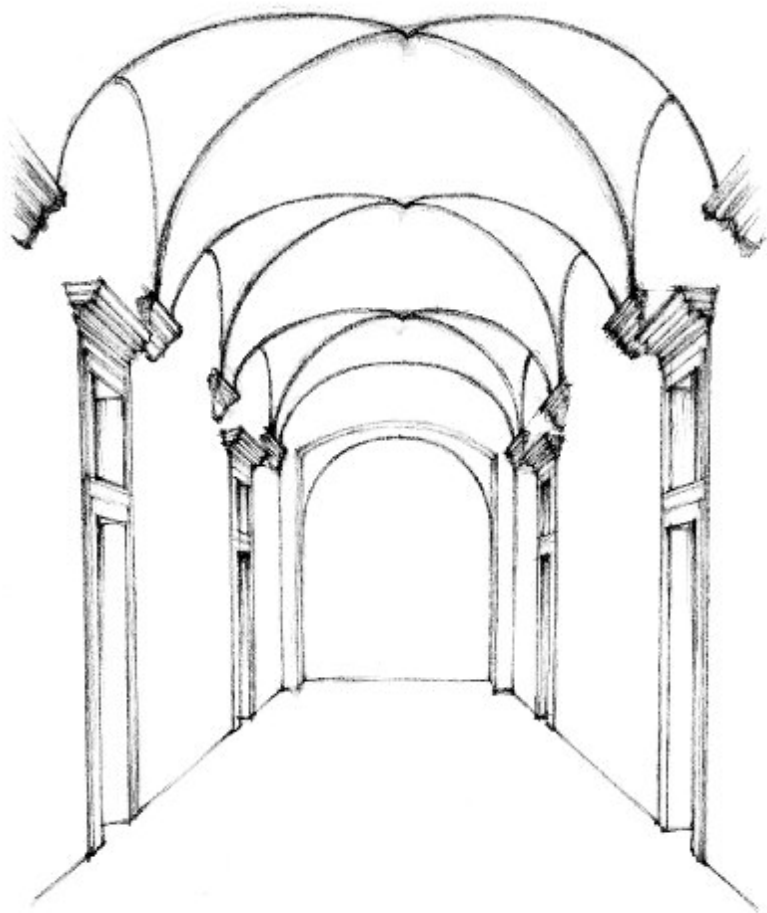
Novostavba pozdně renesančního patrového domu měla symetrickou hloubkově orientovanou trojtraktovou dispozici se středním průjezdem. Průjezd byl sklenut valenou klenbou s pěti páry styčných výsečí, jejíž paty dosedaly na tesané pískovcové a zřejmě bohatě profilované konzoly. Paty klenby byly nasazeny ve výšce 3,4–3,8 m nad podlahou. Klenba měla nejspíš stlačený oblouk. I tak by výška v přední části průjezdu mohla dosahovat téměř k 5 metrům, tedy o něco více než stávající. Stěny průjezdu členilo celkem 9 renesančních portálů, z toho 3 páry portálů byly protilehlé situované přibližně na osu místností, pouze v zadní části byly portály na schodiště na jedné straně zdvojeny. Snaha o symetrické uspořádání je zde opět patrná. Portály měly jednotnou podobu, byly obdélné s nadsvětlíkem s renesanční profilací s lištou a profilovanou nadpražní římsou. Boční trakty měly v podstatě zrcadlově symetrickou dispozici. V každém traktu byly 3 prostory, za nimiž při dvorní stěně následovala schodiště. V čele obou traktů při průčelí do náměstí byly situovány místnosti na půdoryse blízkém se čtverci o rozměrech zhruba 6,2 × 6,6 m sklenuté neckovou či klášterní klenbou s koutovými výsečemi, jejíž paty byly nasazeny ve výšce 3 m nad původní podlahou. Oproti běžnému typu neckových klenb měla klenba těchto místností mezi koutovými výsečemi poměrně dlouhé úseky klenby, které nebyly členěny dalšími výsečemi. O podobě a funkci místností uprostřed obou traktů nemáme bližší poznatky. Mohly bychom v jednom z nich předpokládat existenci černé kuchyně, nálezy ale zatím potvrzena není. U východního traktu je ale doloženo, že byl s přední místností propojen oknem. U západního traktu je původ okna uprostřed stěny mezi přední a střední místností nejistý. Klenbou s koutovými výsečemi byla podle otisků zaklenuta i zadní místnost západního traktu. V zadní části obou traktů při dvorní stěně byla umístěna schodiště do sklepů a ve východním traktu navíc schodiště do patra. Do každého ze sklepů vedlo samostatné schodiště, jejich portály měly oproti ostatním lehce snížený překlad.

Obr. 20: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Schéma půdorysu přízemí s rekonstrukcí renesančního stavu (kresba E. Vyletová, 2013).

Obr. 21: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Rekonstrukce renesančních portálů v průjezdu (zaměření a kresba E. Výletová, 2013).

Obr. 22: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Rekonstrukce renesančního průjezdu, perspektivní skica s pohledem k náměstí (kresba E. Výletová, 2013).

Pozoruhodnou součástí pozdně renesančního domu byly sklepní prostory probíhající na celou hloubku domu tedy v délce zhruba 16 m, nepočítáme-li prostor schodiště. Shozy v čelní stěně mohly sloužit například k zásobování ledem.¹³⁾ K propojení obou sklepů zřejmě došlo až dodatečně v souvislosti se zrušením schodiště západního sklepa pravděpodobně při pozdně barokní přestavbě. Patro se nezachovalo, a nemáme tak žádné doklady o jeho prostorovém uspořádání, umístění topenišť ani architektonické podobě interiéru.

Z renesančního průčelí do náměstí se jako jediný architektonický prvek zachoval kamenný bosovaný půlkruhový portál vjezdu. Typ bosovaného portálu se střídajícími se delšími a kratšími bosami se na stavbách české renesance vyskytuje zhruba od poloviny 16. století. Často byl používán také v době rudolfínské. Skutečnost, že jej známe z řady staveb královské komory, (východní i zaniklé severní brány Pražského hradu, Rudolfovy stoly, jižní brány císařské obory Hvězda v Praze nebo bývalého mlýna zámku v Poděbradech), by mohla nasvědčovat tomu, že tento okruh staveb mohl být inspiračním zdrojem i pro brandýský dům. Z měšťanské zástavby lze uvést příklady provedení tohoto typu portálu ve skromnějším měřítku u domů stavených kolem roku 1600 Vlchy na Malé Straně v Praze.¹⁴⁾

Od 2. poloviny 16. století jsou známi vlastníci domu. Podle J. V. Práška byl prvním doloženým vlastníkem domu Šebesta sladovník, který jej měl v roce 1553 koupit od Jíry Ra-

thouského. Archivní průzkum potvrdil, že v roce 1562 byl majitelem Šebesta sladovník, který byl v roce 1560 také konšelem. Z archivních údajů rovněž vyplývá, že měl značný majetek, i když mezi brandýskými měšťany nebyl zřejmě nadprůměrný. Mezi nákladnickými staršími je uveden Bartoloměj Šebesta, snad jeho syn, který byl v letech 1566–77 rychtářem a v letech 1580–82 konšelem. V roce 1591 měla být podle J. V. Práška majitelkou domu Regina Šebestová. Dům byl zřejmě po celou 2. polovinu 16. století až do roku 1619 v držení rodiny Šebestových a byl také nazýván „Šebestovský“. Od roku 1619 vlastnil dům Václav Nosek. Kupní ceny domu v daném období se nepodařilo ověřit. Podle archivních zpráv nebyli při požáru roku 1551 majitelé domu (Rathouský ani Šebesta) uvedeni mezi pohořelými měšťany. Dům měl být poškozen až požárem v roce 1617.¹⁵⁾ Kromě absence archivních údajů, které by období výstavby upřesnily, nebyly v objektu ani dendrochronologickým průzkumem pro dané období zjištěny žádné dřevěné prvky. Pro určení doby výstavby tak vycházíme především z rozboru stavby. Za nejpravděpodobnější období výstavby pokládáme poslední čtvrtinu 16. či počátek 17. století. Symetrická hloubkově orientovaná trojtraktová dispozice s osově umístěným průjezdem se výrazněji uplatňuje u měšťanských domů až k závěru 16. století. Jednalo se převážně o domy, které byly stavěny jako novostavby na nově vyměřených dosud nezastavěných parcelách a jejichž dispozice tak nebyla ovlivněna staršími jádry domů. Příkladem mohou být dis-

Obr. 23: Praha, Pražský hrad – vnitřní strana východní brány datované do závěru 16. století, stav 2013.

pozice domů čp. 119/II v Letenské ulici na Malé Straně v Praze, které byly vystavěny na rozparcelované zahradě kolem roku 1618.¹⁶⁾ Jedná se o shodný typ dispozice s brandýským domem, pouze řešení schodišť bylo odlišné. Trojtraktová dispozice se středním průjezdem se stala základem dispozičního řešení domů nejen v průběhu 17. století ale i století následujících. Z hlediska typologie tak brandýský dům představuje pokročilé a v renesančním období v podstatě moderní řešení.

Přestavba kolem roku 1666

Dům byl po třicetileté válce zřejmě zcela zdevastovaný. Třicetiletá válka znamenala pro město značnou zkázu a lze předpokládat, že se nevyhnula ani domu čp. 98. O rozsáhlém poškození domu svědčí i skutečnost, že při následné přestavbě zaniklo celé patro i klenby nad přízemím. To statně odpovídá historickým zprávám, že město bylo během třicetileté války plánovitě demolováno. O podobě domu po přestavbě kolem roku 1666 víme zhruba následující. Dispozice přízemí zůstala v zásadě zachována. Klenby byly nahrazeny trámovými záklopovými stropy, které se zachovaly v obou čelních místnostech a průjezdu. Patro bylo hrázděné s trámovými stropy. Z honosného renesančního domu zbylo po přestavbě pouze torzo. Původní zděné konstrukce včetně kleneb byly současně nahrazeny levnějšími a méně kvalitními konstrukcemi.

Přestavba zjevně nedosahovala kvalit předchozí renesanční etapy. Následky třicetileté války trvaly dlouho do 2. poloviny 17. století a projevovaly se zákonitě i v omezených

Obr. 24: Praha, Vlašská ulice – portál domu čp. 332, pravděpodobně kolem roku 1600, stav 2013.

možnostech obnovy domů a levnějších materiálech. Přesto představuje tato etapa významnou součást stavebně historického vývoje domu. Dochované dřevěné konstrukce trámových stropů v přízemí a části hrázděných příček jsou dnes nejstaršími dochovanými dřevěnými konstrukcemi v objektu a ojedinělým dobovým dokladem z obnovy domů ve městě po třicetileté válce.

Pozdně barokní dům (1775)

Podle výrazného nárůstu ceny byl dům přestavován zřejmě ve 2. třetině 18. století. K další přestavbě domu došlo po požáru v roce 1775. Historické údaje uvádějí, že při požáru vyhořely domy na náměstí včetně domu čp. 98.¹⁷⁾ Tato přestavba je doložena i dendrochronologickým průzkumem (1772/73 a 1773/74). Rozdíl zhruba 2 roky od požáru je zcela v souladu s obecně uváděnou zvyklostí, že dřevo bylo ponecháno několik let vysychat a teprve poté bylo použito na stavbě. Po požáru byl dům zásadně přestavěn. Kromě sklepů a nosných stěn v přízemí ale zůstala zachována i značná část dřevěných konstrukcí, trámové stropy nad přízemím a části hrázděných příček v patře. Nově byla vyzděna celá průčelní stěna do náměstí, v níž byl ze starších konstrukcí zachován pouze renesanční portál. Z větší části byla zřejmě přezděna také stěna do dvora. Celé patro bylo kromě pozůstatků hrázděných příček vyzděno nově. Na straně do dvora byla zřízena pavlač. Podle údajů v literatuře měl dům vysokou mansardovou střechu s šindelovou krytinou.¹⁸⁾ V rámci přestavby lze obtížně odlišit obě uvedené barokní fáze, které po sobě mohly násle-

dovat zhruba v rozmezí 20–30 let. K barokním úpravám před požárem lze nejspíš zařadit zaklenutí 3 místností v přízemí včetně černé kuchyně uprostřed západního traktu. Přední místnost východního traktu měla nepřímé vytápění z průjezdu. Dispozice patra byla obdobná s přízemím se střední chodbou, odkud byla vytápěna přední světnice východního traktu. Tehdy také nejspíše došlo ke zrušení schodiště do sklepa západního traktu a propojení obou sklepů klenutým průchoodem. Pozdně barokní průčelí bylo členěno pilastry s čabrakovými hlavicemi a hladkými okenními šambránami s uchy. V závěru 18. století lze předpokládat ještě zřízení širokého průchodu a vložení spodního stropu v přední místnosti východního traktu.

Dílejší dispoziční a stavební úpravy probíhaly zřejmě i v průběhu 1. poloviny 19. století. Dokladem jsou změny pozice příkladacích otvorů stále ještě pro nepřímé vytápění. K přisvětlení místností uvnitř traktů dodatečně zřízenými okny z průjezdu docházelo pravděpodobně až po polovině 19. století.

Přestavba v roce 1878

Přestavba kolem roku 1878 zásadně změnila vnější vzhled domu. Tuto etapu máme datovanou, jak archivními údaji,¹⁹⁾ tak dendrochronologickým průzkumem. Byla změněna orientace střechy. Místo mansardové střechy byla vytvořena střecha sedlová s hřebenem rovnoběžným s průčelím a zcela novou podobu získalo i průčelí do náměstí. Bohatě členěné historizující průčelí patří dodnes i přes rychle pokračující devastaci k nemnoha fasádám na náměstí zachovaným v autentické podobě.

ZÁVĚR

Průzkum umožnil rozpoznat pozoruhodný pozdně renesanční dům, skrývající se pod mladšími vrstvami přestaveb převážně průměrné úrovně. Pozdně renesanční dům patřil zřejmě k náročnější dobové zástavbě. Z hlediska typologie představuje pokročilý typ osově symetrické dispozice. Zajímavé je i uplatnění bosovaného portálu se střídající se délkou bos, který připomíná pevnostní charakter bran opevnění a je v rámci zástavby města ojedinělý. Prostory v přízemí, opatřené klenbami s koutovými výsečemi, i bohaté vybavení průjezdu portály s profilovanými římsami dotvářejí představu o architektonické podobě interiérů renesančního domu. Určení renesančního jádra domu s částečnou rekonstrukcí jeho původní podoby by bez hloubkového průzkumu bylo značně nejisté. Dokumentace stop a otisků po odstraněných konstrukcích ve stěnách byla v daném případě pro poznání a zhodnocení stavební podoby renesančního domu klíčová. Tato příležitost by neměla být promarněna ani u dalších domů, které mohou rovněž skrývat dosud neznámé nálezy.

Příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

POZNÁMKY

- 1) J. V. Prásek, Brandejs nad Labem: město, panství i okres. 1. díl. Brandejs nad Labem 1908, s. 217, 219, s odkazem na Balbína.
- 2) D. Líbal a kol., Stavebně historický průzkum (dále SHP): Brandýs nad Labem, zámek. SÚRPMO 1982.
- 3) Listina z roku 1304 připomíná pouze trhovou ves, z čehož lze usuzovat, že s největší pravděpodobností tehdy městečko neexistovalo (D. Líbal a kol., SHP: Brandýs nad Labem. SÚRPMO 1971). Dosavadní výzkumy zatím do této otázky mnoho světla nepřinesly. Doklady o dřívějším založení náměstí než z období pozdní gotiky zatím nepřinesly ani poslední archeologické výzkumy prováděné v souvislosti s úpravou náměstí. Městská privilegia pocházejí také až z počátku 16. století. (K. Pátrová, Remeslnické cechy v Brandýse n. L., 2010, s. 16)
- 4) P. Kroupa, Z průzkumů staveb na okrese Praha – východ, Památky středních Čech 15, č. 2, 2001, s. 56–60.
- 5) J. V. Prásek, o. c. v pozn. 1, s. 143, 146, 149, 216–219; D. Líbal a kol., o. c. v pozn. 3.
- 6) Renesanční původ domu bez podrobnějšího rozboru stavby a bez vyhodnocení stavebního vývoje je uveden ve stavebně historickém průzkumu města (D. Líbal a kol., o. c. v pozn. 3) a na evidenční kartě nemovitých kulturních památek Brandýsu n. L. (M. Hauserová, 1971), uložené v archivu NPÚ ÚOPSC.
- 7) E. Vyletová, Nálezová zpráva OPD: Brandýs nad Labem, dům čp. 98. NPÚ ÚOPSC v Praze 2013; Táz, SHP: Brandýs nad Labem, dům čp. 98, 2013.
- 8) K dispozici bylo zaměření objektu z roku 1997 (Ing. arch. Linhart) a zaměření z roku 2012 (MURUS).
- 9) Pro snazší orientaci v textu bude dále jihozápadní strana označována jako jižní.
- 10) Dendrochronologický průzkum všech dřevěných konstrukcí v objektu provedl T. Kyncl, Výzkumná zpráva: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí domu čp. 98 v Brandýse nad Labem, 2005.
- 11) O provádění archeologického výzkumu nebyly zjištěny žádné informace.
- 12) J. V. Prásek, o. c. v pozn. 1, s. 20.
- 13) O provozování živnosti v domě nemáme bližší údaje. Víme pouze, že ve 2. polovině 16. století jsou mezi majiteli uvedeni sladovník a poté zřejmě nákladnický starší.
- 14) P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Praha 2000, s. 166–168; I. P. Muchka, Architektura renesanční. Praha 2001, s. 27–28; P. Vlček, Urbanistické zásahy a nový typ pozdně renesančního domu na Malé Straně v Praze, in: PRO ARTE, Sborník k počtu Ivo Hlobila. Praha 2002, s. 283–284; P. Vlček a kol., Umělecké památky Prahy, Malá Strana, Praha, s. 431–434.
- 15) Údaj o vlastnictví domu v roce 1591 Reginou Šebestovou, který uvádí J. V. Prásek, se ve II. pamětní knize nepodařilo ověřit. Rovněž nebyla nalezena zpráva o vlastnictví domu V. Noska k roku 1619, nicméně v 1. polovině 16. století vlastníkem domu skutečně byl. Zemřel pravděpodobně roku 1666 nebo krátce před tím. Dům zdědila vdova Anna a její dvě děti Dorota a Vratislav Nosek. Anna s dcerou Dorotou pak své podíly prodaly bratrovi, resp. synovi Vratislavovi. Cena byla stanovena na 300 kop grošů míšeňských, přičemž celá suma byla splacena do roku 1686. Tento i další zápis mají vcelku obvyklý charakter bez konkrétních údajů o vzhledu domu. Největší část smluv zabírá rozpis splátek, které byly většinou rozpočítány na dvacet i více let. V roce 1698 Vratislav Nosek dům prodal Václavu Jelínkovi za 400 zl. a to i „se zahrádkou skrovnou při též domě se nacházející“. K domu patřilo i várečné právo. Prodávající si vymínil, že v domě smí bydlět do sv. Havla téhož roku. Václav Jelínek dům se zahradou prodal roku 1724 Václavu Bělohubému za 625 zl. Václav Bělohubý ale záhy zemřel, takže již roku 1727 prodávali dům poručníci „sirotků Bělohubských“. Za dům se zahradou tehdy požadovali 760 zl. Koupil jej Václav Vitberger. Někdy poté zakoupil dům Jan Dvořák a od jeho dědiců jej v roce 1768 koupili manželé Michal a Barbora von Kerekes, tentokrát již za 1200 zl. Pamětní kniha Brandýsa nad Labem od r. 1561, SokA Praha-východ, fond Archiv města (dále AM) Brandýsa nad Labem, inv. č. 1, f. 44, 76, 113, 186, 178v, 250, 264v, 272, 295v.; SokA Praha-východ, AM Brandýsa nad Labem, Kniha gruntovní č. 194, f. 129, 464, 791, 836; SokA Praha-východ, AM Brandýsa nad Labem, Kniha gruntovní za léta 1768–1789, f. 13; A. Nachtmannová, Brandýs nad Labem, dům čp. 98. Archivní průzkum, rkp.; J. V. Prásek, o. c. v pozn. 1, s. 20, 218.
- 16) P. Vlček, o. c. v pozn. 14, s. 287–288.
- 17) J. V. Prásek, Brandejs nad Labem: město, panství i okres. 2. díl. Brandejs nad Labem 1910, s. 295.
- 18) J. V. Prásek, o. c. v pozn. 17, s. 306.
- 19) V roce 1878 bylo uděleno povolení k přestavbě domu. Archiv stavebního úřadu v Brandýse nad Labem, stavební spisy čp. 98.

DAS SPÄTRENAISSANCEHAUS NR. 98 IN BRANDÝS NAD LABEM

Der Beitrag fasst die Ergebnisse der invasiven bauhistorischen Untersuchung des Hauses Nr. Konstr. 98 in Brandýs nad Labem (Brandeis a. d. Elbe, Kr. Mittelböhmen, Bez. Prag-Ost) zusammen, die eine bemerkenswerte Struktur dieses Spätrenaissancehauses freigelegt hat. Die Dokumentierung der Fundsituationen an den Wänden mit Abdrücken der verschwundenen Glieder und Konstruktionen ermöglichte in Grundzügen eine Rekonstruktion der ursprünglichen Gestalt der Innenräume, besonders die der Gewölbe und Durchgänge. Der Neubau des spätrenaissancezeitigen einstöckigen Hauses hatte eine in die Tiefe orientierte Dreitrakt-Anordnung mit dem axialen Flur und einem Paar Seitentrakte. Aus dem typologischen Blickpunkt stellt das Haus den fortgeschrittenen Typ der axial symmetrischen Anlage dar. Aus dem Spätrenaissancebau erhielten sich die gewölbten Kellerräume und vertikale Tragkonstruktionen im Erdgeschoss. Der Flur war nach den erhaltenen Abdrücken tonnengewölbt mit fünf Paaren Stichkappen, deren Füße die gemeißelten und offenbar reich profilierten Konsolen trugen. Die Flurwände gliederten insgesamt 9 Renaissanceportale, die an die Achsen der Räume orientiert waren. Die Portale trugen eine einheitliche Gestalt, sie waren rechteckig, mit Lichtfang versehen, renaissancezeitig profiliert mit Leiste und profiliertem Sturzgesims. Beide Seitentrakte besaßen die nach der mittleren Tiefenachse spiegelsymmetrische Anlage. In jedem Trakte befanden sich 3 Räume, hinter denen an der Hofmauer je eine Treppe in beide Keller und in das Obergeschoss folgte. An der Stirnseite beider Trakte zum Marktplatz befanden sich Räume mit dem einem Quadrat nahen Grundriss (6x6,5 m) mit dem Spiegel- oder Klostergewölbe mit Eckkappen. In jeden einen Keller führte eine selbständige Treppe. Die Treppe in den westlichen Keller ist zwar verschwunden, aber ihre Existenz wird a. a. mit der ursprünglichen Laibung mit einem zum Teil erhaltenen renaissancezeitigen Fenstergewände in der Hofmauer belegt. Einen bemerkenswerten Teil des Spätrenaissancehauses stellten die Kellerräume über die ganze Haustiefe dar. Aus der Renaissancefassade am Marktplatz erhielt sich als ein einziges architektonisches Element das steinerne bossierte Halbkreis-Einfahrtsportal. Der Typ des bossierten Portals mit ausgewechselten längeren und kürzeren Bossen wurde häufig in der rudolfinischen Zeit an Bauten der königlichen Kammer verwendet. Anhand der Analyse des Baues hält man für die wahrscheinlichste Bauzeit des Hauses die Periode um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts. Unter den späteren Umbauten ist das Vorkommen der Fachwerk-Trennwände (dendrochronologische Datierung um 1666) als ein einzelner Beleg des Konstruktionstyps aus der Wiederherstellung der Stadthäuser nach dem Dreißigjährigen Krieg zu erwähnen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Brandýs nad Labem (Brandeis a. d. Elbe, Bez. Prag-Ost, Kr. Mittelböhmen), sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1843 (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster).

Abb. 2: Brandýs nad Labem, Haus Nr. Konstr. 98, Marktplatzfassade, Zustand 1971 (Foto M. Hauserová, Fotoarchiv NPÚ ÚOPSC [Nationales Denkmalinstitut, Regionale Facharbeitsstätte für Mittelböhmen]).

Abb. 3: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Marktplatzfassade (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 4: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, bossiertes Spätrenaissanceportal, Detail (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 5: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Marktplatzfassade, Detail der Fensterumrahmung mit Gesims aus der letzten historisierenden Umgestaltung 1878 (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 6: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Marktplatzfassade. Die spätklassische Putzschicht mit einem Pilasterfeld mit Abdruck eines Schabrackenkapitells und einer glatten Fensterumrahmung mit Ohren, die infolge der Degradierung des oberen Verputzes entblößt wurde (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 7: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98: a – Hoffassade, unter der linken Fensterachse im Erdgeschoss ein Teil vom renaissancezeitigen Gewände eines Fensters zu der in den Keller führenden Treppe erhalten, b – Detail vom renaissancezeitigen Gewände mit einem Teil vom ursprünglichen Ziegel-Austragebogen, c – Detail der Laibung an der Seite des Innenraums der verschwundenen Treppe (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 8: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98: a – Keller unter dem Westtrakt, b – Keller unter dem Osttrakt mit Blick zum Marktplatz (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 9: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98: a – Grundriss der Keller, b – Grund-

riss vom Erdgeschoss, c – Grundriss vom Obergeschoss, Auswertung der Bauentwicklung E. Vyletová, 2013, mit Verwendung der Bauaufnahme von der Fa. MURUS, 2013.

Abb. 10: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Erdgeschoss: a – Hausflur mit Blick zum Hof. 1 – Steinquader mit Abdrücken von abgehauenen Konsolen oder Spuren nach ihnen im Mauerwerk, 2 – abgehauene Ziegel-Gewölbeansätze, 3 – Teile von Portalen; b – Detail einer Konsole mit Abdruck der abgehauenen Profilierung (Foto E. Vyletová, 2013).

Abb. 11: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Erdgeschoss, Hausflur, a – Portalpaar zur Treppe in das Obergeschoss und in den Keller mit abgehauenen Gesimsen, b – Detail der Gesimsprofilierung (Foto E. Vyletová, 2013).

Abb. 12: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, die sekundär im Mauerwerk im Erdgeschoss verwendeten Quaderbruchstücke mit Sgraffito (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 13: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Erdgeschoss, Osttrakt, Vorder-raum mit Blick zur Mitte der Anlage, 1 – abgehauener Gewölbefuß, 2 – vermauerte Fensteröffnung mit beschädigtem Renaissancegewände (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 14: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Erdgeschoss, Westtrakt, Vorderraum, a – Wand zum Hausflur, b – Wand zur Rauchküche, c – Wand an der Grundstücksgrenze, 1 – abgehauene Gewölbeausläufe, 2 – geglätteter Verputz unter der heutigen Fußbodenebene, 3 – heutige Fußbodenebene, 4 – Wölbung einer Renaissance-laibung, 5 – Ziegelblende, 6 – Sandsteingewände einer Fensteröffnung, 7 – übermauerte Wandpartie mit Resten nach den Heizöffnungen (Foto E. Vyletová, 2013).

Abb. 15: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Erdgeschoss, mittlerer Raum, Teil vom spätgotischen Gewände mit Abfasung, in der Wand an der Grundstücksgrenze zu Nr. 97 erhalten (Foto E. Vyletová, 2013).

Abb. 16: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Obergeschoss, Wand im Vorderteil der Anlage mit Rest einer Fachwerkkonstruktion, a – Ansicht vom Flur, b – Ansicht vom Raum im Osttrakt (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 17: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Obergeschoss, Rauchfangabdruck von einer Heizkammer im Flur (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 18: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Dachkonstruktion (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 19: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Fensterausfüllung, im Hause deponiert (Foto E. Vyletová, 2005).

Abb. 20: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Grundrisschema vom Erdgeschoss mit Rekonstruktion des renaissancezeitigen Zustandes (Zeichnung E. Vyletová, 2013).

Abb. 21: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Rekonstruktion der Renaissanceportale im Flur (Aufnahme und Zeichnung E. Vyletová, 2013).

Abb. 22: Brandýs nad Labem, Haus Nr. 98, Rekonstruktion des Renaissance-Flurs, Perspektivskizze mit Blick zum Marktplatz (Zeichnung E. Vyletová, 2013).

Abb. 23: Prag, Prager Burg, Osttor dataoană do závěru 16. st., Innenseite (Foto E. Vyletová, 2013).

Abb. 24: Prag-Kleinseite, Vlašská (Welsche) Gasse, Hausportal Nr. Konstr. 332 wahrscheinlich um J. 1600 (Foto E. Vyletová, 2013).

Übersetzung Jindřich Noll